

VIKTOR DENISENKO

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Žurnalistikos instituto doktorantas,
el. paštas viktor.denisenko@yahoo.com

BALTIJOS ŠALIŲ VAIZDINYS RUSIJOS INTERNETINĖJE ŽINIASKLAIDOJE: KONFLIKTINIO NARATYVO ASPEKTAI

Žlugus Tarybų Sąjungai, Baltijos šalys ir Rusijos Federacija atsidūrė skirtingose geopolitinėse paradigmos. Šis faktas lemia įtampą Lietuvos, Latvijos, Estijos (viena geopolitinė paradigma) ir Rusijos (kita geopolitinė paradigma) tarpusavio santykiuose. Dėl šios priežasties yra svarbu atskleisti, kaip vienos valstybės visuomenė (šiuo atveju – Rusijos) vertina kitą valstybę ar valstybių grupę (šiuo atveju – Baltijos šalis). Šį tikslą padeda pasiekti žiniasklaidos tyrimai. Pateikiamame straipsnyje nagrinėjamas Baltijos šalių vaizdinys Rusijos internetinės žiniasklaidos tekstuose apie tarpvalstybinių santykių įtampą.

Pagrindiniai žodžiai: *Lietuva, Latvija, Estija, Rusija, žiniasklaida, vaizdinys, konfliktas, naratyvas.*

1. Baltijos šalių vaizdinys ir jo problemika Rusijos žiniasklaidoje

Kaimyninių valstybių santykiai visada buvo galimos ypatingos įtampos sritis. Bendrą istorinę patirtį neretai lydi nuoskaudų, skirtingų padėties vertinimo ir diskusinio pobūdžio požiūrių į praeitį diskursas, tuomet labai svarbu, kaip kaimyninės valstybės suvokia viena kitą. Vienos valstybės visuomenės požiūris į kitą valstybę daro stiprų poveikį užsienio politikos formavimui, bendrapolitiniam tarptautinių santykių kontekstui.

Kalbant apie valstybės vaizdinį¹ ir jo kūrimo principus, negalima pamiršti žiniasklaidos poveikio. Kitos šalies vaizdinys šiuo atveju yra viešo-

¹ Išorinis šalies vaizdinys – požiūris į šalį, susiformavęs už nacionalinio kultūrinio lauko ribų (ką apie „mus“ galvoja „kiti“). Jis yra susijęs su šalies „reputacijos“ samprata (Pagal: Семеновко, 2008).

sios nuomonės dalis. Kaip pažymi Laima Nevinskaitė, viešoji nuomonė formuojasi viešojoje sferoje, o „šiuolaikinėje visuomenėje pagrindinė viešosios sferos tarpininkaujanti komunikacijos priemonė yra žiniasklaida². Kitaip sakant, žiniasklaidos vaidmuo, formuojant viešąją nuomonę, yra labai svarbus. Tačiau tyrėjai nurodo: „kad ir kokia svarbi formuojant politinio pasaulio supratimą yra žiniasklaida, klaidinga būtų jai priskirti pasaulio vaizdavimo monopolį ir manyti, kad žiniasklaidos kuriami vaizdiniai automatiškai atsispaudžia jos vartotojų galvose“³. Ši pastaba byloja, kad antroje šio teksto dalyje pateikiamo empirinio tyrimo negalima absoliutinti, tačiau tai nemažina jo aktualumo.

Svarbu paminėti pagrindinius Rusijos Federacijos ir Baltijos šalių (Lietuva, Latvija, Estija) santykių aspektus. Kiek daugiau nei prieš dvidešimt metų Rusija ir Baltijos šalys formaliai buvo lygiaverčiai vieno geopolitinio susivienijimo – Tarybų Sąjungos – nariai, bet politinė minėtų subjektų lygybė buvo nominali, o Rusijos ir Baltijos šalių santykius anuomet reikia traktuoti kaip metropolijos ir jos satelitų (arba – politinio centro ir periferijos) santykius.

Galutinis Tarybų Sąjungos žlugimas 1991 m. pabaigoje tapo svarbių postsovietinio regiono geopolitinių pokyčių pagrindu. Lietuva, Latvija ir Estija pasirinko euroatlantinę integraciją (nuo 2004 m. pavasario Baltijos šalys yra visateisės Europos Sąjungos ir NATO narės). Buvusi metropolija – Rusija – pasirinko savo galios postsovietinėje erdvėje išsaugojimą (apie tai byloja integraciniai Nepriklausomų Valstybių Sandraugos (NVS) ir kiti panašaus pobūdžio projektai, kurių iniciatorė yra Maskva).

Dėl minėtų orientacijų skirtumų Rusija ir Baltijos šalys yra nevienodų geopolitinių erdvių subjektai, tačiau kaimynystė leidžia kalbėti apie aktyvią šių erdvių sąveiką. Kaip nurodo tyrėjai, „konfliktuojantys geopolitiniai kodai, ypač tarp šalių, turinčių teritorinį sąlytį, paprastai tampa politinių ir karinių konfliktų priežastimi“⁴. Įtempti santykiai iš dalies paaiškina, kodėl Rusijos tema yra gana populiarė Baltijos šalių viešosios erdvės diskurse. Lygiai taip pat Baltijos šalių (arba atskirai Lietuvos, Latvijos ar Estijos) tema kartkartėmis aktualizuojama viešojoje Rusijos erdvėje.

Edwardas Lucasas pabrėžia ypatingą Rusijos dėmesį Baltijos šalims. Jo teigimu, Kremlių labiausiai siutina Lietuvos, Latvijos ir Estijos praradimas, „auganti jų [Baltijos šalių] ekonomika ir gyva, atvira visuomenė yra nuolatinis ir režiantis akį kontrastas autoritariniam draugų kapitalizmui anapus

² Nevinskaitė L. Viešosios sferos teorija ir jos taikymas žiniasklaidos tyrimuose // Žurnalistikos tyrimai 2008, Nr. 1, p. 174.

³ Vinogradnaitė I., Baločkaitė R., Kavaliauskaitė J., Nevinskaitė L. Kalbėjimas parašėse: alternatyvios viešosios erdvės Lietuvoje. Vilnius, 2009, p. 18-19.

⁴ Laurinavičius Č., Motieka E., Statkus N. Baltijos valstybių geopolitikos bruožai XX amžius. Vilnius, 2005, p. 14.

sienos [t. y. Rusijoje. – V. D.]⁵. Nuomonę apie ypatingą psichologinę Baltijos šalių reikšmę Rusijai pateikia ir kiti tyrėjai:

„Didelė dalis Rusijos politinio sluoksnio atstovų vertina Baltijos valstybių kontrolės praradimą kaip Rusijos „Achilo kulną“, kaip akivaizdų Rusijos krizę ir negalią liudijantį faktą. Rusijos įtakos Baltijos valstybėms susigrąžinimas, šios dalies Rusijos politikos elito manymu, ženklinut Rusijos „renesansą“ ir grįžimą į didžiųjų valstybių gretas“⁶.

Kaip pažymi Mantas Martišius, „Rusijos geopolitinėse vizijose egzistuoja regionas, į kurį kartu su kitomis Baltijos ir Nepriklausomų valstybių sandraugos (NVS) šalimis narėmis patenka ir Lietuva“⁷. Požiūris į Baltijos šalis kaip į „buvusius satelitus“ dažnai lemia ir Rusijos strategiją santykiuose su Lietuva, Latvija ir Estija. Ši strategija (jos pagrindą sudaro humanitarinė dimensija) naudojama ne tik Baltijos šalims, bet ir kitoms postsovietinėms respublikoms, kurioms įtaką nori išlaikyti Rusija.

Tai yra dalis gana agresyvios sovietinės stilstikos politikos, pasitelkiant į pagalbą naujus konceptus – „Rusų pasaulį“ (apjungiant skirtingų valstybių žmones pagal rusų kalbos mokėjimą) ir „Eurazijos doktriną“ (geopolitinė alternatyva [Vakarų] Europai). Tokios politikos vykdymas rodo tiesioginę Rusijos interesą išlaikyti įtaką postsovietinėje erdvėje nepaisant per du pastaruosius dešimtmečius įvykusių pokyčių⁸.

Svarbu išnagrinėti, koks šiomis aplinkybėmis gali būti visuomenės in-formavimo priemonių (VIP) vaidmuo?

Žiniasklaida yra viena iš svarbiausių viešosios sferos priemonių, užtikrinančių jos funkcionalumą:

„Pokalbis gali vykti daugelyje viešosios sferos erdvių, arba arenų, kurios nebūtinai reikalauja fizinio dalyvavimo. Kai komunikacijos dalyvių skaičius yra didelis, komunikacijai reikalingos atitinkamos komunikacijos priemonės. Todėl šiuolaikinėje visuomenėje pagrindinė viešosios sferos tarpininkaujanti komunikacijos priemonė yra žiniasklaida“⁹.

⁵ Lucas E. Naujas Šaltasis karas. Vilnius, 2008, p. 29.

⁶ Laurinavičius Č., Motieka E., Statkus N. Baltijos valstybių geopolitikos bruožai XX amžius. Vilnius, 2005, p. 25.

⁷ Martišius M. (Ne)akivaizdus karas: nagrinėjant informacinį karą. Vilnius, 2010, p. 137.

⁸ The “Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy Toward Georgia, Moldova, Ukraine, and the Baltic States. Riga, 2009, p. 8-11.

⁹ Nevinskaitė L. Viešosios sferos teorija ir jos taikymas žiniasklaidos tyrimuose // Žurnalistikos tyrimai 2008, Nr. 1, p. 174.

Rusijos žiniasklaidos tyrimas atskleidė, ar Rusijos VIP siekia formuoti bendrą, „masinį“ Baltijos šalių vaizdinį (viešąją nuomonę apie Baltijos šalis). Numanoma, kad Rusijos žiniasklaida apie „padėtį Baltijos šalyse“ turi strateginį tikslą užtikrinti Rusijos valdžios struktūroms vidinį savo politikos Lietuvos, Latvijos ir Estijos atžvilgiu palaikymą. Kaip nurodo E. Lucas: „Kremliaus kontroliuojama žiniasklaida visiškai perrašo istorinius įvykius. Todėl nestebina, kad tik mažiau nei dešimtadalis jaunų rusų mano, kad jų šalis turi atsiprašyti Baltijos valstybių už sovietinę okupaciją“¹⁰.

Tai, kad būtent istorijos diskursas tampa esminiu Rusijos viešosios erdvės darbotvarkės elementu, teigia ir Ramūnas Trimakas straipsnyje „Šiuolaikinės istorinio naratyvo refleksijos radikalioje Rusijos publicistikoje“. Jis nurodo: „šiandieninėje Rusijoje sugrąžintas sovietinio stiliaus valstybės monopolis „istorinei tiesai“, o oponuojantys tokiai tvarkai asmenys praktiškai nebeturi galimybės viešai pareikšti protestą“¹¹. Minėtas autorius taip pat tvirtina: „manipuliavimas istorija tampa argumentu agresijai prieš kaimynines valstybes“¹².

Aktyvius Rusijos veiksmus informacinėje erdvėje, nukreiptus prieš Baltijos šalis, fiksuoja ir kiti tyrėjai. Gediminas Vitkus knygoje „Diplomatinė aporija: tarptautinė Lietuvos ir Rusijos santykių normalizacijos perspektyva“ nurodo: „Rusijos valdžia ir toliau nuolat savo žiniasklaidoje rengia propagandines kampanijas, nukreiptas prieš Lietuvą ir kitas Baltijos šalis, kaltindama jas tai talkininkavimu naciams Antrojo pasaulinio karo metais, tai parama čečėnų teroristams“¹³.

Šiame kontekste svarbu atsižvelgti ir į Rusijos šiuolaikinės žiniasklaidos sistemos ypatumus. 2007 m. Tamperės universitete buvo apginta Svetlanos Pasti disertacija „Besikeičianti žurnalisto profesija Rusijoje“ (orig. *The Changing Profession of a Journalist in Russia*), kurioje apžvelgiami žurnalisto profesijos pokyčiai Rusijoje nuo sovietmečio iki mūsų dienų.

S. Pasti darbo medžiaga leidžia kalbėti apie bendresnius Rusijos Federacijos žiniasklaidos sistemos pokyčius. Tyrėja pažymi: nors, žlugus Tarybų Sąjungai, Rusijoje buvo pastebimas didelis kokybiškos ir komercinės spaudos augimas (ir atitinkamas nepriklausomų žurnalistų profesionalų bendruomenės formavimas), laikui einant, įvyko regresas, ir šiandien Rusijoje pastebima tendencija, kad žurnalistas praranda profesinę nepriklausomybę ir yra priverstas veikti „paisydamas politinės subordinacijos“¹⁴.

¹⁰ Lucas E. Naujas Šaltasis karas. Vilnius, 2008, p. 63.

¹¹ Trimakas R. „Šiuolaikinės istorinio naratyvo refleksijos radikalioje Rusijos publicistikoje“, Istorija. Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai. 2007, Nr. 67, p. 56.

¹² Ten pat, p. 58.

¹³ Vitkus G. Diplomatinė aporija: tarptautinė Lietuvos ir Rusijos santykių normalizacijos perspektyva. Vilnius, 2006, p. 69.

¹⁴ Pasti S. *The Changing Profession of a Journalist in Russia*: daktaro disertacija. University of Tampere, 2007, p. 16.

Baltijos šalių vaizdinio Rusijos žiniasklaidoje problemika iki šiol nebuvo tapusi aktyvaus mokslinio intereso objektu. Išimtį sudaro tik keli darbai, tarp kurių reikėtų ypač išskirti Renaldo Simoniano disertaciją „Socialiniai-kultūriniai pereinamojo laikotarpio procesai Baltijos šalyse ir Rusijoje“ (orig. *Социально-культурные процессы переходного периода в странах Балтии и России*). Šiame darbe skirta nemažai dėmesio Baltijos šalių įvaizdžiui Rusijos žiniasklaidoje.

Tyrėjas konstatuoja, kad Rusijos žiniasklaida suvaidino pastebimą vaidmenį įtvirtinant Rusijos ir Baltijos šalių antagonizmą. Rusijos VIP padėjo susiformuoti Rusijos visuomenės sąmonėje dideliame skaičiuje mitų ir stereotipų, kurie yra susiję su postsovietinės erdvės suvokimu. Šį procesą paspartino dvigubų standartų, apibūdinant padėtį Baltijos šalyse ir NVS respublikose, taikymas¹⁵. Pirmiausia, dvigubi standartai buvo taikomi apibūdinant rusų bendruomenės padėtį Baltijos šalyse (ypač lyginant su atitinkama padėtimi kitose postsovietinėse respublikose).

R. Simonianas nurodo, kad Rusijos žiniasklaida buvo linkusi nutylėti konfliktines situacijas, susijusias su rusiškai kalbančiais NVS šalių gyventojais, tačiau „jeigu panašūs reiškiniai buvo aptinkami Baltijos šalyse, tai plačiai ir išsamiai buvo komentuojami net patys menkiausi incidentai“¹⁶. Be kitų probleminių temų, kurias aktyviai, skausmingai ir vienpusiškai aprašydavo Rusijos VIP, R. Simonianas išskiria Baltijos šalių ir NATO santykių ir rusų migracijos iš Baltijos šalių temas.

Rusijos žiniasklaida, pateikdama naujienas iš Lietuvos, Latvijos ir Estijos, kuria „savotišką virtualią artimojo užsienio realybę“¹⁷. R. Simonianas akcentuoja, kad tai yra produktas, skirtas vidiniam vartojimui:

„Rusijos visuomenės informavimo priemonės pirmiausia kreipiasi į savo, Rusijos, vidinę auditoriją, o ne į rusų skaitytojus, gyvenančius Baltijos šalyse. Tokia tradicija – atskirti informaciją, skirtą vidiniam naudojimui, nuo informacijos, kuri yra skirta išoriniam naudojimui – Rusijoje atsirado seniai. Informacijoje vidiniam naudojimui Baltijos šalių atžvilgiu vartojamas jau susiformavęs ideologinių štamų – „be mūsų jie neišgyvens“, „niekur nuo Rusijos nepabėgs“ – rinkinys, kuris lemia mūsų žiniasklaidos toną“¹⁸.

¹⁵ Симонян Ренальд. Социально-культурные процессы переходного периода в странах Балтии и России (сравнительный анализ): дисс. доктора. Институт социологии Российской академии наук, 2004, с. 411.

¹⁶ Ten pat 414.

¹⁷ Ten pat 428.

¹⁸ Ten pat 447.

Tyrėjas pažymi, kad jau iki praeito amžiaus dešimto dešimtmečio vidurio Rusijos žiniasklaidoje gyvavo du mitai apie Baltijos šalis – „vienas apie Baltijos šalių tautas, kitas – apie jų požiūrį į rusus“¹⁹. Šie mitai yra negatyvaus pobūdžio. R. Simonianas akcentuoja, kad jie atitiko Rusijos gyventojų požiūrį į Baltijos šalis kaip į Tarybų Sąjungos žlugimo kaltininkes. Apibendrinamas savo tyrimo dalį, skirtą Baltijos šalių įvaizdžiui Rusijos VIP, daro išvadą: „didžioji Rusijos visuomenės dalis neigiamai vertina Baltijos šalis, ir iš esmės tai įvyko dėl žiniasklaidos daromo poveikio“²⁰.

Išvada leidžia apibrėžti toliau pateikiamo empirinio tyrimo aktualumą. Atlikus tam tikrų Rusijos VIP (šiuo atveju – internetinės žiniasklaidos) tekstų, kuriuose yra dėmenų, kuriančių Baltijos šalių vaizdinį, analizę, galima bus atsakyti į klausimą, koks Lietuvos, Latvijos ir Estijos vaizdinys yra formuojamas masinėje Rusijos visuomenės sąmonėje²¹. Tai irgi suteiks galimybę palyginti atskirus Lietuvos, Latvijos ir Estijos vaizdinio naratyvus, rasti jų panašumų ir skirtumų.

2. Tyrimas: Baltijos šalių vaizdinys Rusijos internetinėje žiniasklaidoje (2002–2008)

2.1. Tyrimo kriterijai

Interneto erdvė nuolat dinamiškai keičiasi. Tai apsunkina medžiagos, reikalingos tyrimui atlikti, atranką. Dėl šios priežasties buvo nustatyti pirminiai atrankos kriterijai. Pirmame, parengiamajame, tyrimo etape buvo atrinktos naujienų svetainės, kurias skaito didelė dalis Rusijos interneto vartotojų. Šiame etape buvo atliktas pačių populiariausių pasaulio tinklapių sąrašo (pagal *Google* versiją – 2011 liepos duomenys) monitoringas.

¹⁹ Ten pat 450.

²⁰ Gediminas Vitkus nurodo, kad „plačioji Rusijos visuomenė Lietuvą, Baltijos valstybes dabar suvokia kaip kone pagrindinius savo šalies priešus“ (Vitkus 16). Nors šis teiginys pateiktas prieš septynerius metus, naujausi duomenys rodo, kad padėtis nepasikeitusi – žr. «Внешнеполитические враги и друзья России», Левада-центр, 2013 [Interaktyvus, žiūrėta 2013 06 29]. Prieiga per internetą: <<http://www.levada.ru/18-06-2013/vneshnepoliticheskie-vragi-i-druzya-rossii>>.

²¹ Masinė sąmonė yra sudėtingas, nevienalytis, daugiapakopis konstruktas, kuriame susilieja apibrėžto istorinio laikotarpio ir visuomenės skirtingų žmonių grupių sąmonės (pasaulio ir žinių apie jį suvokimas). Masinėje sąmonėje atsispindi idėjų, požiūrių ir įsitikinimų paplitimas visuomenėje (Pagal: Васильев С. «Мифологизация массового сознания – к вопросу о философии и методологии исследования проблемы», Историческая и социально-образовательная мысль, 2009, № 1 [Interaktyvus, žiūrėta 2013 06 29]. Prieiga per internetą: <<http://cyberleninka.ru/article/n/mifologizatsiya-massovogo-soznaniya-k-voprosu-o-filosofii-i-metodologii-issledovaniya-problemy>>).

Buvo atrinkti rusų interneto segmentui priklausantys tinklalapiai, iš jų išskirti tinklalapiai, kurie profesionaliai vykdo visuomenės informavimo funkciją.

Populiariausi tokio pobūdžio tinklalapiai: Vesti.ru (497 vieta sąrašė), Rbc.ru (520), Ria.ru (810). Svetainė Vesti.ru yra susijusi su Rusijos televizijos naujienų kanalu *Россия 24*, Rbc.ru skirta verslo naujienoms, o Ria.ru yra internetiniai vienos didžiausių Rusijos naujienų agentūrų – *PIA* – vartai.

Rusijos VIP neteikia nuolatinio dėmesio Baltijos šalių temai ir naujienoms iš Lietuvos, Latvijos, Estijos. Baltijos šalių tema Rusijos informacinėje erdvėje aktualizuojama tik kartais. Baltijos šalių tema pradedama domėtis, kai atsiranda įvykių, kurie vienaip ar kitaip yra aktualūs (arba pseudoaktualūs) Rusijai. Atsižvelgiant į tai, buvo nutarta atrinkti tirti tekstus, kurie yra susiję su tam tikrais istoriniais dalykais ar naujienomis, kurie aktualizuoja Baltijos šalių temą Rusijos žiniasklaidoje. Daugeliu atvejų tai yra susiję su Rusijos ir Baltijos šalių konfliktais (2002–2008 m.).

Išskyrėme 6 temų grupes:

1 tema. Tautinių mažumų mokyklų reforma (2003–2004 m., Latvija). Reformos tikslas – skatinti aktyvesnę ir platesnę latvių kalbos vartojimą tautinių mažumų mokykloje. Reformai aktyviai priešinosi Latvijos rusų bendruomenė.

2 tema. Rusų naikintuvo Cy-27 katastrofa Lietuvos teritorijoje (2005 m. rugsėjo–spalio mėn., Lietuva). Konfliktinės situacijos esmė – Lietuvos Respublikos oro erdvės pažeidimas, nesutarimai dėl incidento tyrimo, lėktuvo piloto sulaikymas.

3 tema. Bronzinio kario istorija (2007 m. balandžio–gegužės mėn., Estija). Reakcija į paminklo Didžiojo Tėvynės karo kariams (vadinamasis Bronzinis karys) perkėlimą iš Talino centro į karių kapines.

4 tema. Sovietinės simbolikos sulyginimas su fašistine simbolika ir jos draudimas (2008 m. liepos–rugpjūčio mėn., Lietuva). Lietuvos Respublikos Seimas priėmė įstatymą, draudžiantį viešą sovietinės simbolikos demonstravimą.

5 tema. Latvijos SS veteranai (visas laikotarpis, Latvija). Aštri ir aktyvi Rusijos reakcija į Latvijos SS savanorių legiono veteranų renginius. Rusijos informacinėje erdvėje tai yra nuolat aktualizuojama tema.

6 tema. Estijos SS legiono veteranų aktyvumas (visas laikotarpis, Estija). Aštri ir aktyvi Rusijos reakcija į Estijos SS savanorių legiono veteranų renginius. Rusijos informacinėje erdvėje tai yra nuolat aktualizuojama tema.

Kiekvienu atveju tekstų ieškota naudojant vidinės kiekvieno atrinkto tinklalapio paieškos sistemos resursus. Parinkti pagrindiniai žodžiai²², padedantys atrinkti tekstus, susijusius su kiekvienu iš išskirtų temų.

Iš viso buvo atrinkta 713 tekstų. Iš jų tik 9 tekstai iš Rbc.ru (575 iš Ria.ru ir 129 iš Vesti.ru). Tokį menką Rbc.ru tekstų, skirtų Baltijos šalims, skaičių galima paaiškinti šio tinklalapio specifika – jame daugiausia verslo naujienų. Be to, šio tinklalapio archyvas yra kaupiamas tik nuo 2008 m. Dėl minėtų priežasčių šios svetainės tekstai toliau analizei nebuvo naudojami.

Iš kitų 704 tekstų 82 proc. – iš Ria.ru. Tekstų skaičius priklauso ir nuo temos (reikia atsižvelgti į tai, kad aktualūs tekstų atrankos laikotarpiai yra skirtingi, tad kiekybinis aspektas šiuo atveju didesnės mokslinės reikšmės neturi).

2.2. Konfliktinis naratyvas ir jo konstrukcija

Darbas su atrinktais tekstais vyko dviem pakopomis. Pirmoje tekstai buvo nagrinėjami ir skirstomi į dvi grupes.

Prie pirmos grupės tekstų pagal kūrimo principus priskirti formuojantys teigiamą arba neutralų Baltijos šalių (arba atskirai Lietuvos, Latvijos ir Estijos) vaizdinį. Deja, nebuvo rasta nė vieno teksto, kuris formuotų teigiamą Baltijos šalių ar kurios nors iš valstybių vaizdinį (nors neutralaus pobūdžio tekstai ir vyravo). Neutralaus teksto požymis – pranešimas apie įvykį, neryškus emocinis teksto atspalvis, pateikiama skirtingų pusių pozicija.

Antrai grupei buvo priskirti tekstai, formuojantis neigiamą Baltijos šalių (arba atskirai Lietuvos, Latvijos ir Estijos) vaizdinį. Tokių tekstų požymiai – aiškus vertinamasis aspektas, emocingi tekstai, vyravimas vienos pozicijos (bendra tekstų ypatybė – neigiamas požiūris į Baltijos šalis). Šios grupės tekstai buvo nagrinėjami antroje tyrimo pakopoje. Siekta išsiaiškinti, kokiomis priemonėmis kuriamas neigiamas Baltijos šalių vaizdinys. Tam tikslui išskiriamas ir apžvelgiamas bendras konfliktinis kiekvienos išskirtos temos naratyvas.

2.2.1. Pirmą tekstų atrankos pakopa

Pirmos pakopos analizės rezultatai tokie: iš 704 tekstų 244 tekstai, t. y. 34 proc., formavo neigiamą Baltijos šalių vaizdinį, 66 proc. – neutralų (nebuvo rasta nė vieno teksto, kuriam galima būtų priskirti teigiamo vaizdinio

²² Pagrindiniai pirmos temos žodžiai: «реформа» + «школы» + «Латвия»; antros: «Су» + «катастрофа» + «Литва»; trečios: «Бронзовый солдат» + «Эстония»; ketvirtos: «советская символика» + «запрет» + «Литва»; penktos: «легионеры СС» + «Латвия»; šeštai temai: «легионеры СС» + «Эстония».

formavimo funkcija). Išsamesnis pasiskirstymas pagal išskirtas tema toks: 1 tema – 52 proc. neutralaus, 48 proc. neigiamo pobūdžio tekstų (pagal žiniasklaidos priemones (%): Ria.ru – atitinkamai 51 ir 49; Vesti.ru – 52 ir 48). 2 tema – 79 ir 21 (Ria.ru – 82 ir 18; Vesti.ru – 56 ir 44). 3 tema – 59 ir 41 (Ria.ru – 69 ir 31; Vesti.ru – 35 ir 65). 4 tema – 58 ir 42 (Ria.ru – 58 ir 42; Vesti.ru – 57 ir 43). 5 tema – 75 ir 25 (Ria.ru – 81 ir 19; Vesti.ru – 52 ir 48). 6 tema – 36 ir 64 (Ria.ru – 48 ir 52; Vesti.ru – 100 proc. neigiamo pobūdžio tekstų).

Šios pakopos rezultatai įgalino padaryti kai kurias pirmines išvadas. Buvo išsiaiškinta, kad neigiamą Baltijos šalių (arba atskirai Lietuvos, Latvijos ir Estijos) vaizdinį formuoja tik trečdalis tirti atrinktų tekstų. Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad kituose du trečdaliuose tekstų apie Baltijos šalis rašoma neutraliai, tačiau neformuojamas kitokio pobūdžio – teigiamo – vaizdinys, teigtina, kad neigiamas vaizdinys šiuo atveju Rusijos žiniasklaidoje alternatyvos neturi (todėl būtent jam skiriamas dėmesys kitoje tyrimo pakopoje).

Negalima teigti ir apie vienodą intensyvumą, kuriant neigiamą Lietuvos, Latvijos ir Estijos vaizdinį Rusijos internetinėje žiniasklaidoje. Panašūs yra rezultatai temų, susijusių su Lietuva ir Latvija (su Lietuva susijusios temos 2 ir 4 – atitinkamai 21 ir 42 proc.; su Latvija susijusios temos 1 ir 5 – atitinkamai 48 ir 25 proc. neigiamą vaizdinį formuojančių tekstų). Estijos atveju 3 temą lydi 41 proc., 6 temą – 64 proc. neigiamą vaizdinį formujančių tekstų.

Sunku paaiškinti, kodėl tokios panašios temos, kaip Latvijos SS ir Estijos SS legiono veteranų aktyvumas, turi tokią skirtingą neigiamą reprezentaciją – Latvijos legionierių atveju – 25, Estijos – 64 proc. Tokį rezultatą galbūt lėmė tai, kad tekstų apie Latvijos SS legionierių aktyvumą buvo žymiai daugiau, nei apie Estijos legionierius (199 tekstai 5 temos ir 36 tekstai 6 temos), atitinkamai didesnis ir neutralaus pobūdžio tekstų procentas.

Pateikta kiekybinė analizė taip pat leido išskirti labiausiai emociškai angažuotas temas. Jos susijusios su tautinės rusų mažumos problemika (1 tema) ir su istorinių sovietmečio įvykių vertinimu (3, 4 ir 6 temos).

Taip pat nustatyta, kad Vesti.ru yra daugiau neigiamo pobūdžio Baltijos šalių vaizdinį formuojančių tekstų (43–100 proc.) nei Ria.ru (18–52 proc.).

2.2.2. Konfliktinis naratyvas ir Baltijos šalių vaizdinio aspektai

Antroje tyrimo pakopoje, remiantis atrinktų tekstų turiniu, buvo bandoma išskirti kiekvienos temos konfliktiniam naratyvui būdingas verbalines raiškos priemones (esminius žodžius ir retorines konstrukcijas, kurių paskirtis formuoti tam tikrą vaizdinį). Priemonės buvo jungiamos į vientisą paradigmą pobūdžio tekstą – kiekvienai temai būdingą naratyvą, kuris

skaitytojų sąmonėje potencialiai kuria Baltijos šalių vaizdinio apybraižas. Pateikiami minėti tekstai:

1 temos naratyvas: *Europa privalo reaguoti* (į Latvijos veiksmus). Rusijos užsienio reikalų ministerija *pasmerkė* Latvijoje vykdomą reformą. Reforma vertinta kaip *rusų mokyklų likvidavimas*, rusų kalbos Latvijoje *naikinimas*, kaip Latvijos Seimo įtvirtintas *draudimas mokytis rusų kalba*, kaip *priversitinė asimiliacija* (pasikartojantis motyvas). Reforma vadinama *diskriminacine* (pasikartojantis motyvas). Reforma vertinta kaip *politizuota, neprofesionali*. Rusų tautinės mažumos mokyklų moksleiviai vadinami *reformos aukomis*. Stipriai akcentuojamas teisių motyvas: kalbama apie *grubų rusų tautinės mažumos teisių pažeidimą*. Latvijos Respublikos politiniai veikėjai ir pareigūnai vaizduojami kaip *besielgiantys nedemokratiškai ir pavojingai*, kaip abejingi asmenys (*liko kurti protestų akivaizdoje*). Latvijos valdžia vaizduojama kaip ieškanti *tautos priešų*, vykdanči *raganų medžioklę*. Pažymima, kad, patvirtindamas reformos nuostatas, *Latvijos Seimas nužudė paskutinę* (protestuotojų) *viltį*. Latvijos valdžia kaltinama *represijomis* prieš reformos priešininkus. Naudojamas ir platesnis kontekstas – pavyzdžiui, 1940–1991 m. okupacija vadinama *mitine*.

2 temos naratyvas: Valerijaus Trojanovo²³ byla turi susidomėti *Europos žmogaus teisių gynėjai*. Lietuva siekia *išpūsti šnipų skandalą* (Lietuvos valdžios atstovai *kaip vaikai pučia muilo burbulus*). Lietuvos valdžia *incidentą naudoja politiniams tikslams*. Lietuva kaltinama *nepaisanti tarptautinės teisės normų*. Lietuva *turi nedelsiant grąžinti* lėktuvo nuolaužas ir lakūną Rusijai (Lietuva *vilkina* lakūno grąžinimą). Pažymima NATO kompetencijos stoka užtikrinti Lietuvos oro erdvės saugumą. Lietuva kaltinama nesuteikusi V. Trojanovui visos būtinosios medicinos pagalbos. Lietuvos incidentą tyrusios komisijos išvados *yra subjektyvios*, dėl jų *belieka apgaillestauti*. Lietuva *abejoja akivaizdžiomis katastrofos priežastimis*. Lietuvos specialistai *neturi kompetencijos ir aparatūros iššifruoti juodąsias lėktuvo dėzes*. Incidento tyrimo *turi dalyvauti Europos Sąjungos žmogaus teisių gynimo organizacijos*.

3 temos naratyvas: Estija, perkeldama paminklą, siekė *parodyti vietą savo rusų kilmės piliečiams ir nepiliečiams*, šis veiksmas *yra spjūvis į Rusijos pusę* (taip pat *ideologinė ataka prieš Rusiją*). Paminklo perkėlimas – *rusofobijos proveržis*, Estija *parodė, kad neatitinka ES lygio*, ji *išniekino atminimą žuvusiųjų kovoje su fašizmu* (pasikartojantis motyvas). Estija rodo *nepagarbą istorijai*. Estija *įžeidė veteranų jausmus ir sutrypė Estijos gyventojų rusų teises*.

²³ 2005 m. rugsėjo 15 d. Lietuvoje sudežusio rusų naikintuvo Cy-27 lakūnas.

Talino veiksmai nesuderinami su *bendrosiomis žmogaus vertybėmis*. Estijoje *atgimsta fašizmas*, Estijos veiksmai – *fašizmo, rasizmo ir nacizmo apraiška* (pasikartojantis motyvas), jie *pažeidžia etines, moralines, civilizacines normas*. Estija *falsifikuoja istoriją, peržiūri Antrojo pasaulinio karo pamokas*. Estijos policijos veiksmai, malšinant riaušes – *žvėriški, nežmoniški* (pasikartojantis motyvas). Estijos specialiosios paskirties pajėgos *išprovokavo neramumus*. Dėl Estijos teisėsaugos organų veiksmų šalyje *atsirado politinių kalinių*. Rusija *kreipis į tarptautines struktūras* (dėl masinių žmogaus teisių pažeidimų Estijoje). Europos ir tarptautinės organizacijos turėtų *adekvačiai sureaguoti į įvykius Estijoje* (Rusija turi *adekvačiai atsakyti į Estijos veiksmus*). Estijos valdžia *kuria šalyje baimės atmosferą* (o Estijos liaudis nepalaido šalies valdžios sprendimų). Estija *paniekino demokratijos ir žmogaus teisių principus*. Estijos veiksmai *užtraukė gėdą ES ir NATO*.

4 temos naratyvas: Lietuvoje priimtas įstatymas vertinamas kaip *nedraugiškas gestas, nedraugiškos pozicijos* (Rusijos atžvilgiui) *išraiška, rusofobijos išraiška*, kaip bandymas *įžeisti (pažeminti)* Rusijos Federaciją. Lietuvos vyriausybė vadinama *šovinistine*. Lietuvos valdžios veiksmai vertinami kaip *raganų medžioklė*. Lietuva kaltinama *istorijos iškreipimu*, Antrajame pasauliniame kare kovojusių Raudonosios armijos karių atminimo *niekinimu*. Lietuvos laisvės kovotojai vadinami *naciais, fašistų pakalikais*. Naudojamas ir platesnis kontekstas – sprendimas reikalauti iš Rusijos atlyginti okupacijos žalą vadinamas *absurdišku*. Lietuvos valstybingumo pagrindas siejamas su sovietiniu periodu.

5 temos naratyvas: Latvijos valdžia rodo *nepagarbą žuvusiųjų kovoje su fašizmu atminimui*. Latvijoje vykdomi *užsakomieji bandymai perrašyti istoriją*, Latvija *bando peržiūrėti Antrojo pasaulinio karo rezultatus* (pasikartojantis motyvas). Latvijoje bandoma *atgaivinti fašizmą, reabilituoti nacizmą* (pasikartojantis motyvas). Tarptautinė bendruomenė *turi adekvačiai reaguoti į Latvijos poziciją*. Latvijos pozicija įvardijama kaip *rusofobiška*, Latvijoje *skamba rusofobiška retorika*. Rusija *turi griežtai reaguoti į SS legionierių eitynes*, šios eitynės – *bandymas įgelti Rusijai*. SS legionierių eitynės – *iššūkis žmonijai, iššūkis humanizmo normoms*. Latviją *sunku vertinti kaip demokratinę valstybę*. Latvijoje *fiksuojami masiniai diskriminacijos ir žmogaus teisių pažeidimų atvejai*. Prieš Tarybų Sąjungos pusėje kovojusius veteranus vykdomos *represijos*. Latvija *negirdi tarptautinės bendruomenės protestų*. Latvijos valdžia *niekina 50 mln. žuvusiųjų atminimą*.

6 temos naratyvas: Estija kaltinama *šlovinanti nacizmo pakalikus, populiarinanti nacizmą, šlovinanti nusikalstamus nacių veiksmus, siekianti pateisinti*

nacių nusikaltimus. Estija kaltinama *istorijos falsifikavimu* (pasikartojantis motyvas), Antrajame pasauliniame kare kovojusių Raudonosios armijos karių atminimo *niekinimu* (pasikartojantis motyvas). Vertindama visa tai, Rusijos užsienio reikalų ministerija *reiškia pasipiktinimą* (pasikartojantis motyvas). Estija kaltinama *nevertinanti Tarybų Sąjungos misijos ir indėlio (išlaisvinant Europą), neigianti moralines istorijos pamokas*. Naudojamas ir platesnis kontekstas – kalbama apie *dvigubus standartus ir rusų diskriminaciją Baltijos šalyse*.

Nemaža dalis Rusijos interneto vartotojų gauna būtent tokias pagrindines žinias ir informaciją apie Baltijos šalių aktualijas, jų poziciją Europoje ir pasaulyje. Nors tokio pobūdžio naratyvas vyrauja tik trečdalyje nagrinėjamų tekstų, būtent jis yra įtaigus, Lietuvos, Latvijos ir Estijos vaizdinį masinėje Rusijos visuomenės sąmonėje formuojantis instrumentas. Tai leidžia paaiškinti, kodėl Baltijos šalys jau daug metų nesitraukia iš pirmo „Rusijos priešų“ penketuko²⁴, sudaromo pagal visuomenės nuomonės apklausų rezultatus.

Išvados

Sudėtingi Rusijos ir Baltijos šalių santykiai atsiskleidžia ir viešuosiuose šių valstybių diskursuose. Įtampa tarp Rusijos Federacijos, iš vienos pusės, ir Lietuvos, Latvijos, Estijos, iš kitos pusės, kyla dėl skirtingų šių šalių integracinių vektorių ir vaidmens šiandieninėje Europoje. Rusija stengiasi išlikti traukos centru postsovietinėje erdvėje, Baltijos šalys yra ištikimos euroatlantinės integracijos kursui.

Yra žinoma, kad didžiausi ideologiniai ir politiniai nesutarimai tarp Rusijos ir Baltijos šalių kyla vertinant bendros istorijos laikotarpį (sovietmetis). Konflikcinį potencialą turi ir rusų tautinės mažumos ir jų padėties Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje tema. Tai leido apibrėžti ir empirinio tyrimo gaires.

Atrinktų Rusijos internetinės žiniasklaidos tekstų grupių analizė parodė, kad Rusijos informacinėje erdvėje tekstai, formuojantys neigiamą Baltijos šalių vaizdinį, nevyrauja. Tačiau neigiamo vaizdinio kontūrai yra ryškesni, labiau apibrėžti ir suformuoti, nei neutralaus pobūdžio pasakojimo apie įvykius Baltijos šalyse dėmenys. Dėl šios priežasties būtent neigiamo pobūdžio Baltijos šalių vaizdinį tenka įvardyti kaip įsitvirtinusį masinėje Rusijos visuomenės sąmonėje.

Pagrindinę neigiamą vaizdinį formuojančių sandų visumą galima pateikti kaip tam tikrą vientisą naratyvą, kuris vaizduoja ir reprezentuoja

²⁴ «Внешнеполитические враги и друзья России», Левада-центр, 2013 [Interaktyvus, žiūrėta 2013 06 29]. Prieiga per internetą: <<http://www.levada.ru/18-06-2013/vneshnepoliticheskie-vragi-i-druzya-rossii>>.

Baltijos šalis Rusijos interneto vartotojui. Tiriant toks naratyvas buvo suformuotas atskirai kiekvienai pasirinktai temai. Sudarytų naratyvų lyginimas ir analizė leido padaryti tokias išvadas:

Naratyvai skiriasi nelabai. Daugelis „kaltinimų“ tiek Lietuvai, tiek Latvijai, tiek Estijai kartojasi, o tai leidžia teigti, kad išskirti naratyvai vertintini kaip atskiri vieno naratyvo apie Baltijos šalis dėmenys.

Baltijos šalys vaizduojamos kaip Rusijai nedraugiškos. Dažniausiai pasitaiko kaltinimų rusofobija, bandymu perrašyti istoriją (pastarasis kaltinimas yra susijęs su Antrojo pasaulinio karo istorijos ir sovietinio laikotarpio įvykių vertinimu).

Santykiuose su Baltijos šalimis pabrėžiama aukštesnė Rusijos pozicija. Baltijos valstybės įvardijamos kaip nelygios Rusijos Federacijos partnerės. Kalbant apie dvišalius santykius, dažnai apeliuojama į „trečiasis šalis“, t. y. įvairias tarptautines organizacijas ar geopolitinius darinius – Europos Sąjungą, NATO, Jungtines Tautas ir pan. Taip pat aptinkama nuorodų į abstrakčius politinius vienetus – „Europą“, „pasaulį“, „tarptautinę bendruomenę“ ir pan.

Kuriamame Baltijos šalių vaizdinyje svarbią vietą užima ir pati Rusija. Ji dažnai vaizduojama kaip aktyvi „konflikto dalyvė“ – toks vaizdavimas pasitebimas net tada, kai kalbama apie vidinius Baltijos šalių reikalus (tai tik dar kartą patvirtina teiginį, kad Lietuvą, Latviją ir Estiją Maskva laiko savo tiesioginės įtakos ir interesų zona).

Išnagrinėtuose naratyvuose aiškiai matyti nuostata, kad šiandieninė Rusija iš esmės lyginama ir tapatinama su Tarybų Sąjunga. Šiame kontekste abejonės dėl sovietinės istorijos versijos teisingumo priskiriamos prie „rusofobijos“ apraiškų, bandymų „įgelti Rusijai“.

Naratyvų analizė taip pat įgalina teigti, kad kuriamame vaizdinyje dažnai siekiama diskredituoti Baltijos šalių valdžios ir jėgos struktūras, jas vaizduoti silpnas ir nekompetingas. Taip pat naudojama Baltijos šalių valdžios struktūrų ir visuomenės (numanomų) pozicijų supriešinimo taktika.

Neigiamam Baltijos šalių vaizdinui kurti Rusijos internetinė žiniasklaida naudoja nuo seno žinomas propagandinio puolimo priemones ir instrumentus. Neigiamas Baltijos šalių vaizdinas masinėje Rusijos visuomenės sąmonėje virsta bendrinium vaizdiniu, nes Rusijos informacinėje erdvėje jam nėra sukurta jokios atsvaros.

The image of the Baltic States in Russian Internet sector: aspects of conflicting narratives

Summary

Russia and the Baltic States (Lithuania, Latvia, and Estonia) are in different geopolitical areas nowadays. After the Soviet Union collapse Lithu-

ania, Latvia, and Estonia choose Euro-Atlantic way of integration. The strategy of Russia is to protect its interests in pos-soviet area and to be a "point of power" in this region. Different geopolitical vectors determine possible conflict situations between Russia and the Baltic States. In this term of conditions an image of one country (or group of countries) in public opinion of another country residents become most important. The mass media is one of key players in process of construct a public opinion. In this case the role of Internet mass media is particularly important, because it's dynamic, fast growing sector of global information.

The image of the Baltic States in Russian mass media is mostly negative. The basic keynotes in this image construction are: historical dimension ("Nazism" in the Baltic States), dimension of Russian-speaking minority ("breach of minority rights"), "incompetence" of the Baltic States officials in foreign or domestic policy (when it concern to Russia interests). Russia is also often highlighted as "side of conflict" even in cases of Lithuanian, Latvian and Estonian local affairs. Note aspects of image of the Baltic States are fixated in consciousness of Russian society. It's significant disadvantage in the way of political, cultural and humanitarian affairs development between Russia and Baltic states.

Key words: Russia, Lithuania, Latvia, Estonia, the Baltic States, mass media, image, narrative